

II. Abdülhamid Döneminde İptidai Mekteplerinin Yaygınlaştırılması: Manisa Köyleri Örneği (1893-1896)

Ertan Gökmen

Özet

Tanzimat döneminde sıbyan mektepleri dışında rüştiye ve idadiye gibi yeni eğitim kurumları açılınca buralara devam eden öğrencilerin eğitim düzeyinin çok düşük olduğu görüldü. Öğrencilerin okuma ve bilgi eksikliklerini gidermek için yeni usulde ve vakıfların denetimi dışında Maarif Nezaretî'ne bağlı iptidai mekteplerin açılmasına başlandı. Ancak eski usulde eğitim yapan sıbyan mektepleri ile yeni usulde eğitim yapan iptidai mektepleri birlikte eğitim vermeye devam etti. Devlet hızla sıbyan mekteplerini iptidai mekteplere dönüştürüyor, bu mekteplere darümuallimlerden mezun öğretmenleri atıyor ve bu mekteplerde yeni ders programı uyguluyordu. Manisa köylerinde de yeni usulde eğitim yapan iptidai mekteplerin açılmasına hız verildi. 1894-1895 tarihinde Manisa Maarif Müdürü tarafından Maarif Nezaretî'ne gönderilen yazılar ve bunlara ekli listeler Manisa köylerinin büyük kısmında iptidai mekteplerin kurulduğunu göstermektedir. Çalışmada nezarete gönderilen yazılara ve listelere dayalı olarak Manisa köylerinden hangisinde iptidai mektebi kurulduğu, bu köylerin kadın ve erkek nüfusu, mekteplere devam eden kız ve erkek öğrenci sayısı, muallimlere ödenen aylık maaşlar, köylerde oluşturulan maarif komisyonları ve öğrencilerin okuma ve yazma düzeyi hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler

Eğitim
İptidai Mektebi
Usul-i Cedide
Manisa

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 01.03.2022
Kabul Tarihi: 20.07.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1080994

Dissemination of Primary Schools During the Reign of Abdülhamid II: Example of Magnesia Villages (1894-1896)

Abstract

In Tanzimat Period, when new educational institutions such as junior school and high school were opened apart from primary schools. The level of education of students who attended these schools was very low. In order to eliminate the reading and knowledge deficiencies of the students, primary schools/iptidais with the new method began to be opened under the control of the Ministry of Education and outside the control of foundations. However, primary schools/sıbyan mekteps teaching in old methods and primary schools/iptidais teaching in new method continued to provide education together. The state rapidly transformed the sıbyan schools to iptidai schools, assigning teachers who graduated from teacher schools to these schools and implementing the new curriculum in these schools. In Magnesia villages opening of iptidai schools which provide education in the new method, was accelerated. The letters and lists attached to them sent to the Ministry of Education by the Magnesia Education Director in 1894-1895 show that iptidai schools were established in most of Magnesia villages. In this study, based on letters and lists sent to the ministry, information will be given about which villages in Magnesia the iptidai schools were established, the male and female population of these villages, the number of male and female students attending the schools, the monthly salaries paid to the teachers, education commissions formed in the villages and the reading and writing level of students.

Keywords

Education
Primary School
New Method in Education
Programme
Magnesia

About Article

Received: 01.03.2022
Accepted: 20.07.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1080994

Giriş

Osmanlı Devleti'nde her mahalle ve köyde genellikle camilere bitişik veya müstakil olarak bulunan sıbyan mekteplerinin büyük kısmı vakıflar eliyle kurulmuştur. Bu mektepler; sıbyan mektebi, muallimhane, darüttalim, darüilm, mektep, mahalle mektebi ve mektephane gibi isimlerle anılmıştır. Vakıf olarak kurulmayıp ahali tarafından kurulan mekteplerde muallimlerin maaşları köy ve mahalle halkı tarafından verilir. Vakıf olan mekteplerde ise bu maaş vakıf gelirlerinden ödenirdi. Beş altı yaşındaki kız ve erkek çocukların birlikte eğitim gördükleri bu mekteplerde eğitim üç dört yıl sürerdi. Çocuklar bir odalı mektepte hasır veya kilim üzerinde evlerinden getirdikleri minderlere otururlardı. Mektepte çocuklara Kur'an-ı Kerim, bazı dualar, ilmihal, dini ve ahlaki öğütler öğretilirdi (Akyüz, 2008, 88-90; Ergin, 1977, 82-839). Sıbyan mekteplerinde eğitim ücretsizdi. Hatta bazı mekteplerde öğrencilere harçlık ve elbise yardımı da yapılırdı. Padişahlar tarafından yaptırılan sıbyan mektepleri genelde imaret yakınına kurulduğundan öğrencilerin ücretsiz yemek yemeleri sağlanırdı. Sıbyan mekteplerine *bed-i besmele* ve *âmin alayı* denen törenle başlanması adet idi (Ergin, 1977, 87).

Tanzimat Dönemi'ne kadar öğretim metotlarında ve programlarında pek değişiklik yapılmayan sıbyan mektepleri ile ilgili olarak 1824, 1838, 1845, 1857, 1862, 1863 ve 1864 tarihlerinde ıslah çalışmaları yapılmıştır (Kodaman, 1991, 58-62; Hızlı, 2008, 64). Bu kapsamda 1847 tarihinde sıbyan mektepleri ile ilgili olarak yirmi üç maddelik kapsamlı bir talimat yayımlanmıştır. Bu talimatta sıbyan mekteplerinde uygulanacak öğretim programı, öğretim araç ve gereçleri, öğretim yöntemleri, mekteplerde uygulanacak disiplin, mekteplere devam durumu, öğrenim süresi, uygulanacak sınavlar, mektep ortamı, hocaların maaş ve gelirleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır (Akyüz, 1994, 13-22). 1857 yılında Maarif Nezareti'nin kurulması sonrasında sıbyan mekteplerinin ıslahı konusu tekrar ele alınmış bu konuda ancak 1863 yılında teşebbüste bulunulmuştur. Bu ıslah kapsamında 1863 yılında İstanbul mektepleri on iki merkeze taksim edilmiş ve bu merkezlere bağlı mekteplerde yeni usulün uygulanmasına karar verilmiştir. Buna göre muallimlere devletçe maaş bağlanması, ilköğretimin parasız olması ve ilköğretimin temel eğitim kabul edilmesi ilkesi benimsenmiştir. 1864 yılında kurulan Mekatib-i Sıbyan-ı Müslime Komisyonu 1868 yılında sıbyan mektepleri için on iki maddelik bir nizamname hazırlamış ise de bu nizamname uygulanmamıştır. (Kodaman, 1991, 62).

1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi hükümlerine göre her mahalle ve köyde sıbyan mekteplerinden bir veya iki tane kurulacaktı. Bu mekteplerin eğitim süresi dört yıl olup devam mecburiyeti erkekler için 6-10, kızlar için 7-11 olarak belirlenmiştir. Sıbyan mekteplerinde görev yapacak muallimler nizamname hükümlerine göre seçilecekti. Mekteplerin inşa ve tamir masrafları, muallim maaşları ve diğer harcamaları köy ve mahalle halkı tarafından karşılanacaktı (Cevat, 2001, 421; Kodaman, 1991, 63-64; Nurdoğan, 2005, 74-76, 81; Gökmen 2006, 149-173). Her köy ve mahallede bir sıbyan mektebi açılması düşünülse de koşulların uygunsuz olduğu durumlarda iki köye veya iki mahalleye bir mektep kurulacaktı (Somel, 2010, 146).

Nizamnamenin yayınlanmasından sonra sıbyan mektepleri kurulup yaygınlaştırmaya çalışılırken usul-i cedide üzere eğitim yapan ilk iptidai 1873 yılında Nur-ı Osmaniye Cami içerisindeki kâgir mektep binasında kurulmuştur (Cevat, 2001, 122; Ergin, 1977, 467). Yine 3 Haziran 1876 tarihinde Laleli'de bulunan bazı vakıf odaları numune mektep olarak düzenlenmiştir (Cevat, 2001, 155). II. Abdülhamid zamanında ilköğretimde sıbyan mektebi ve iptidai mektebi ikiliği ortaya çıkmış ve devlet ağırlığını iptidailerden yana kullanmıştır. Ancak

1880'li yıllara kadar sıbyan mektebi ifadesi iptidailerini de kapsayacak şekilde genel anlamda kullanılmıştır. Bu tarihten sonra Kur'an okulları ve geleneksel yöntemleri kullananlar için sıbyan mektebi, Maarif Nezareti tarafından kurulan devlet okulları için ise iptidai mektebi ifadesi kullanılmıştır. 1881 yılında ise Maarif Nezareti bünyesindeki Mekatib-i Sıbyan İdaresi Mekatib-i İptidaiye idaresine tahvil edilmiştir (Demirel, 2012, 521; Somel, 2010, 146).

1881-1882 yılında Fatih civarında bulunan Sultan II. Mahmud'un validesi Nakşidil Sultan'ın yaptırdığı sıbyan mektebi de usul-i cedide üzere eğitim yapan iptidai mektebe dönüştürülmüştür (Cevat, 2001, 193). 1880 tarihinde Süleymaniye'de Dökmeciler civarında yeni usul üzere tedris yapmak üzere kızlara mahsus ilk özel iptidai mektebi açılmıştır (Cevat, 2001, 175). 1885 yılına gelindiğinde İstanbul'da yeni usulde eğitim yapan iptidai sayısı kırk dörde ulaşmıştır (Kodaman, 1991, 72).

Usul-i cedide, eğitim sisteminde, ders araç ve gereçlerinde yenileşme, özellikle öğretmenlerin geleneksel öğretim yöntemlerini bırakıp yeni ve etkili öğretim yöntemlerini uygulamasına deniliyordu. Yeni usulde, okumanın öğretilmesinde uzun ve zor olan *usul-i tehecci* yerine *usul-i savtiye* kullanılıyordu. Yeni tip okullarda sıra, yazı tahtası, tebeşir, yer küresi, öğretmen kürsüsü gibi araç ve gereçler bulundurulacaktı (Akyüz, 2008, 207, 209; Nurdoğan, 2005, 572-587).

Yeni usul üzere eğitim yapacak mekteplere kaynak oluşturmak için 1882 tarihinde yayınlanan bir ilan ile yararlanana kalmamış evkaf-ı münderise ile harcamalar sonrası geri kalan vakıf gelirlerinin Maarif Nezareti'nin talebi ve padişah iradesi ile Maarif Sandığına devrine karar verilmiştir (Cevat, 2001, 201; Karataş, 2016, 1839-1867). 1884 yılında Erzurum sancağı ve kazalarında bu tip vakıflar maarife tahsis edilmiştir (Cevat, 2001, 213). Bitlis, Kiğı, Adana, Kosova, Aydın, Drama, Kudüs, Çorum, Manastır, Sivas, Ankara, Malatya gibi yerlerde iptidai okullarının açılmasında, muallim maaşlarının ödenmesinde ve mekteplerin tamirinde evkaf-ı münderise gelirlerinden istifade edilmiştir (Köksal, 2019, 47-56). 1885 yılında Manisa'nın Akhisar kazasında evkaf-ı münderise ve avarız akçeleri kazadaki okulların geliştirilmesi için kullanılmıştır (Nurdoğan, 2005, 139). 1892 yılında iptidai mekteplerin ıslahı ve hiç mektep bulunmayan köy ve kasabalarda yeni mekteplerin inşası, ahalinin köylerde imamlara verdikleri arpa, buğday gibi ürünleri bundan sonra imametle mektep hocalığını birlikte götüren kişilere vermelerine dair vilayetler ile müstakil livalara telgraf gönderilmiştir (Cevat, 2001, 246-247). Mekteplerin inşasında ve muallimlerinin maaşlarının ödenmesinde avarız akçelerinden, fitrelerden, kurban derileri paylarından, hayır sahiplerinin bağışlarından ve öğrencilerden toplanan aidatlardan istifade edilmiştir (Gündüz, 2015, 82).

1894-1895 yılı istatistik verilerine göre Osmanlı Devleti'nde *usul-i atika* üzere eğitim yapan 21.654 sıbyan mektebi, *usul-i cedide* üzere eğitim yapan 5.093 iptidai mektebi bulunuyordu. İmparatorluk genelindeki ilk mekteplerin yaklaşık 1/4'ü yeni usulde eğitim yapan kurumlardan oluşuyordu. Manisa'nın bağlı olduğu Aydın vilayetinde 1894-1895 yılında 2.571 ilk mektepten 420'si eski usulde, 2.151'i yeni usulde eğitim yapıyordu (Alkan, 2000, 94).

Maarif Nizamnamesi ile açılması düşünülen mekteplerin inşası, tanzimi ve dönüştürülmesi için İstanbul'da, vilayet, sancak ve kazalarda ve değişik mevkielede tedris meclisleri kurulması kararlaştırılmıştır. Nizamname hükümlerine uygun olarak 1875 yılında İstanbul'da Yeniköy, İstinye ve Tarabya'da tedris meclisleri kurulmuştur. Bu meclislerde bir başkan ile üç ile sekiz arasında değişen sayıda üye bulunmaktaydı (Cevat, 2001, 146-148). Yeniköy Tedris Meclisi Yeniköy'deki sıbyan mektebini tamir ve tanzim ederek iptidai mektebe dönüştürmüştür.

II. Abdülhamid Döneminde İptidai Mekteplerinin Yaygınlaştırılması: Manisa Köyleri Örneği (1893-1896)

İstinye Tedris Meclisi Başkanı mektebin açılışı dolayısı ile yaptığı konuşmasında usul-i cedide üzere yapılan eğitimde çocukların az vakitte dersleri kolayca öğrendiklerini, bunu iki üç senelik tecrübenin gösterdiğini belirtmiştir (Cevat, 2001, 158, 159).

1892 senesinde taşra köy mektepleri için bir eğitim programı hazırlanmıştır. Bu program dört yıllık bir eğitim süresini kapsamaktadır. Bu programa göre mekteplerde *birinci senede* 12 saat Elifba-yı Osmani, 12 saat Ecza-yı Şerife, 6 saat Hesab-ı Zihni; *ikinci senede* 6 saat Kur'an-ı Kerim, 3 saat İlm-i Hal, 2 saat Hesab-ı Zihni, 3 saat Kıraat, 2 saat Hatt; *üçüncü senede* 5 saat Kur'an-ı Kerim ve Tecvit, 3 saat İlm-i Hal, 3 saat Hesap, 3 saat Kıraat, 2 saat Hatt ve İmla; *dördüncü senede* 5 saat Kur'an-ı Kerim ve Tecvit, 3 saat İlm-i Hâl, 3 saat Hesap, 3 saat Kıraat ve 2 saat Hatt ve İmla dersleri gösterilecekti (Cevat, 2001, 304).

Manisa köylerinde kurulan mekteplerle aynı dönemde olmasa da iptidai mekteplerde verilecek eğitimden beklenen amaçlar 10 Haziran 1909 tarihli Tahsil-i İptidai Layiha-i Kanuniyesi Mevadd-ı Umumisi'nde şu şekilde belirtilmiştir: Öğrencinin okuduğunu anlayacak ve yazdığını anlatacak kadar lisan bilmesini sağlamak, lüzumu kadar hesap bilgisi edinmesini temin etmek, devlet ve vatanını sevecek kadar Osmanlı tarihini öğretmek, lüzumlu medeni, coğrafi ve fenni bilgiyi kazandırmak. (Albayrak ve Şeker, 2014, 247).

1-Manisa Köy Mekteplerinin Açıldığı Yıllarda Manisa Kazasının İdari ve Demografik Durumu

Manisa merkez kazaya bağlı nahiyelerdeki köylerde 1893-1896 yılları arasında kurulan iptidai mekteplere geçmeden önce kazanın idari ve demografik durumu hakkında kısaca bilgi vermekte fayda bulunmaktadır. Aydın vilayetinin bir sancağı olan Manisa'nın 1893-1894 yılında Aydın vilayeti salnamesine göre Belen, Yund Dağı, Emlak ve Palamut isimlerinde dört nahiyesi ve 243 köyü bulunmakta idi. Salnameye göre aynı yıllarda Manisa merkez kazada 52.911'i erkek, 51.731'i kadın olmak üzere toplam 104.642 kişi yaşamaktaydı. Bu nüfus içerisinde Müslüman olan 81.801 kişiden 40.892'si erkek, 40.909'u kadın; 17.530 Rum'dan 9.041'i erkek, 8.489'u kadın; 2.806 Ermeni'den 1.375'i erkek, 1.431'i kadın; 1.569 Yahudi'den 789'u erkek, 780'i kadın; 935 yabancıdan 813'ü erkek, 122'si kadındır. Manisa kazasının 104.642 olan nüfusunun 38.610'u Manisa şehrinde geri kalan 66.032'si kazaya bağlı nahiyelerde ve köylerinde yaşamaktadır. Şu hâlde kaza nüfusunun %78,1'ini Müslümanlar, 16,7'sini Rumlar, %3,6'sını Ermeniler, %1,4'ünü Yahudiler ve %0,89'unu yabancılar oluşturmaktadır. Yine kaza nüfusunun %36'sı Manisa şehir merkezinde, %54'ü kazaya bağlı nahiye ve köylerde yaşamaktadır. Manisa merkez kazaya bağlı nahiyelerde yaşayan 66.032 kişiden 33.662'sini (%50,9) erkekler, 32.370'ini (%49,1) kadınlar oluşturmaktadır (Salname-i Vilayet-i Aydın, 1311, 239-240).

Merkez kazaya bağlı Emlak nahiyesinin 16 köyünde 1.407 hanede 6.371 kişi yaşamaktadır. Nahiye merkezi Uncuboz köyü olup köyde 75 evde 185'i erkek, 173'ü kadın olmak üzere 357 kişi ikamet etmektedir (Salname-i Vilayet-i Aydın, 1311, 241).

Manisa'nın kuzey tarafında bulunan Belen nahiyesinde 104 köyde 6.120 hanede 32.016 nüfus yaşamaktadır. Nahiye merkezi olan Hacihaliller köyünde 213 ev bulunmaktadır. Köyde 367'si erkek 340'ı kadın olmak üzere 707 kişi yaşamaktadır (Salname-i Vilayet-i Aydın, 1311, 241).

Belen ve Emlak nahiyelerine mücavir olan Yund Dağı nahiyesinde 88 köy bulunmaktadır. Nahiyyede 3.616 hanede 15.172 nüfus ikamet etmektedir. Nahiye merkezi olan Recepli köyünde

28 hanede 90'ı erkek, 89'u kadın olmak üzere 179 kişi yaşamaktadır Salname-i Vilayet-i Aydın, 1311, 241).

Palamut nahiyesi Manisa'nın kuzey tarafında olup 35 köyü bulunmaktadır. Nahiye 2.466 hanede 12.474 kişi yaşamaktadır. Nahiye merkezi olan Yaya köyünde 438 hanede 1.240'ı erkek, 919'u kadın olmak üzere 2.159 kişi ikamet etmektedir (Salname-i Vilayet-i Aydın, 1311, 241).

2-1893-1896 Yıllarında Manisa Köylerinde Kurulan İptidai Mektepleri

Manisa köylerinde iptidai mekteplerin kurulmasına yönelik çalışmaların 6 Aralık 1893 tarihinde Aydın vilâyetinden "Mekâtib-i İptidâiyenin Islahı Hakkında Cânib-i Âli-i Vilâyet-penâhîden Mülhakata Tasfîr Buyurulan Tahrirat-ı Umûmiye" ile bu tahrirata ek olarak verilen "Kurâ Mekâtibinin Islâhıyla Usûl-i Cedîdeye İfrâğı İçin İttihâzı Lâzım Gelen Tedâbir Hakkında Mülhakata Yazılan Ta'rifnâme" ile başladığı anlaşılmaktadır. Vilayetten mülhakata gönderilen tahrirat-ı umumiyede köylerde bulunan mekteplerden hakkıyla istifade edilemediği, buralarda daha çok cami hocalarının muallimlik yaptığı, bunların ise yeni usulde öğretim tarzını bilmedikleri belirtilmiş ve bu hocaların kaza merkezinde ve nahiyelerde bulunan iptidailerde iki üç ay eğitime tabi tutulmalarından sonra maarif komisyonları tarafından yapılacak imtihan sonrasında verilecek şahadetname ile köylere gönderileceği ifade edilmiştir. Mülhakata gönderilen tarifnamede ise köylerde iptidai mekteplerinin açılması ve mevcut olanların ıslah edilmesi için maarif komisyonları kurulması gerektiği belirtilmiştir. Tarifnameye göre köylerde oluşturulacak maarif komisyonlarında maarifin kadrini ve kıymetini bilen beş kişi bulunacaktır. Komisyona çok gayretli, yaşça en büyük ve en hürmet edilen kişi başkanlık edecek, kaza kaymakamı ve nahiye müdürleri ise komisyona nezaret edeceklerdi. Usul-i cedide eğitimi alan hocanın köye dönmesinden ve maarif komisyonunun oluşturulmasından sonra köy maarif komisyonu heyeti ile kaza maarif komisyonundan bir veya iki kişi hazır olduğu halde köydeki mektebin usul-i iptidaiye üzere açılışı yapılacaktır. (Gökmen, 2006, 166, 170).

Köylerde iptidai mekteplerin kurulmasına yönelik gönderilen tahrirat ve tarifname sonrasında livalarda ve kazalarda maarif müdürleri köylerde iptidai mekteplerin kurulması çalışmalarına başlamışlardır. Saruhan Livası Maarif Müdürü ve Manisa İdadi Müdürü Abdi Namık Efendi Manisa kazası köylerinde iptidai mekteplerinin kurulması için vazifelendirilmiştir. Bu görevin bir buçuk sene evvel Namık Efendi'ye verildiği 11 Haziran 1311/23 Haziran 1895 tarihinde Maarif Nezareti'ne gönderdiği yazıdan anlaşılmaktadır. İdadi Müdürü Abdi Namık Efendi köy mekteplerinde gerekli ıslahatı yapabilmek için gece gündüz çalışmış ve Manisa köylerinin büyük kısmında iptidailerin kurulmasını gerçekleştirmiştir. Abdi Namık Efendi mekteplerle ilgili yaptığı çalışmalara dair nezarete bir yazı göndermiş ve bu yazısına ek olarak verdiği tabloda 142 köyün hane sayısı ile köydeki kadın ve erkek nüfusu, mekteplere devam eden kız ve erkek öğrenci sayısı hakkında bilgi vermiştir. İlgili yazıdan ve tablodan anlaşıldığına göre 142 köyden 108'inde doğrudan doğruya bir iptidai mektebi kurulmuş ve bu mekteplerde hakkıyla usul-i cedide üzere eğitim yapılmaya başlanmıştır. 34 köyde ise nüfusları azlığı sebebiyle mektep kurulamamış ve bu köyler müstakil bir muallim idaresine verilememiştir. Nüfusu az olan bu köyler kendilerine on, on beş dakika uzaklıkta olan köy mekteplerine bağlanmıştır. Bazı köylerde tahsil süresi henüz bir buçuk seneyi doldurmadığı halde bu sene içinde yapılan imtihanlarda güzel sonuçlar alınmış ve bu durum müfettişler tarafından da tasdik edilmiştir. Bu güzel sonuçların göstergesi olarak Karaoğlanlı ve Selendi köylerindeki mekteplerde okuyan öğrencilerin el yazısı örnekleri üst yazı ve

II. Abdülhamid Döneminde İptidai Mekteplerinin Yaygınlaştırılması: Manisa Köyleri Örneği (1893-1896)

tablolarda nezarate gönderilmiştir. Maarif Nezareti de Maarif Müdürü'nün yaptığı çalışmalardan memnuniyet duymuş ve livada henüz mektep kurulmayan yerler için de gerekli çalışmaların yapılmasını istemiştir (BOA. MF.MKT. 275/31).

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre vilayetlerde maarif müdürü idaresinde bir maarif meclisi oluşturulacaktı. Livalarda ise gerektiğinde biri Müslüman diğeri gayrimüslim müfettiş unvanlı iki memur bulunacaktı. Maarif müdürü, muavin, muhakkik ve müfettişler nezaretçe seçilip padişah iradesi ile; diğeri mahalli üyeler ise valilikçe teklif edilip nezaretçe atanacaktı (Demirel, 2019, 12). Bu meclislerin kuruluş amacı vilayet ve mülhakatta mekteplerin kurulmasını, masraflarının karşılanmasını ve eğitim programlarının istenilen şekilde yürütülmesini sağlamaktı. Manisa'da da 1893-1894 yılında eğitim işleri ile ilgilenmek üzere kurulmuş bir maarif komisyonu vardı. Komisyonun başkanlığını Ahmet Efendi Yapıyordu. Bu komisyonda aza olarak Lütfullah Efendi, Demircilizade Nuri Efendi, Bekir Efendi, Mekteb-i İdadi Müdürü Abdi Namık Efendi, Ambarcızade Hüseyin Efendi, Hazine vekili Osman Efendi ve kâtip olarak Hafız Mehmet Efendi görev yapıyordu (Salname-i Vilayet-i Aydın, 1311, 231). Manisa köylerindeki mektepleri usul-i cedide üzere eğitim yapacak iptidai mektepler haline getirme görevi bu komisyon üyelerinden Manisa İdadi Mektebi Müdürü Abdi Namık Efendi'ye verilmiştir.

Manisa İdadi Müdürü Abdi Namık Efendi'nin Maarif Nezareti'ne gönderdiği cetvelde köylerdeki iptidai mekteplerin kuruluş tarihleri Rumi 1309/1893-1894 ile 1310/1894-1895 olarak verilmiştir. Üst yazısı bulunmayan ancak Manisa köylerinde 1311/1895 yılında kurulan iptidai mektepleri gösteren ikinci bir cetvel daha bulunmaktadır (BOA. MF. İBT. 47/77). Bu cetvel altında 1 Eylül 1311/13 Eylül 1895 tarihi, "aslına mutabıktır" ifadesi ve maarif komisyonu mührü bulunmaktadır. Her iki cetveldeki bilgilere dayalı olarak Manisa köylerinde iptidai mekteplerin ne zaman kurulduğu Ek-1'deki tabloda gösterilmiştir.

Manisa köylerinde iptidai mekteplerin kurulmasına en erken 8 Haziran 1309/20 Haziran 1893 tarihinde Alibeyli köyünde başlanmış ve bu kurulum en geç 25 Kânûn-ı Sani 1311/6 Şubat 1896 tarihinde Hacılar köyünde bitirilmiştir.

Ek-1'de verilen 17 Nisan 1311/29 Nisan 1895 ve 1 Eylül 1311/13 Eylül 1895 tarihli tablolarda/cetvelerde mekteplerin kurulduğu köylerin hane sayıları ile kadın ve erkek nüfusları ve kız ve erkek öğrenci sayıları verilmiştir. Bu tabloya göre Manisa köylerinde 8.852 hanede 37.385 kişi yaşamaktadır. Kadın ve erkek nüfusunun birbirine yakın olduğu görülmektedir. Hane başına düşen birey sayısı 4,2; öğrenci sayısı ise 0,5'tir. Köylerdeki toplam öğrenci sayısı köylerin hane ve nüfusu ile orantılıdır. Selendi, Belen-i Kebir, Yaya, Karaoğlanlı, Sancaklıboz ve Arabacıboz köylerinde 100'ün üzerinde öğrenci bulunmaktadır. Yukarı Tekeliler, Sabancı, Karaköy, Beydere, Sindelli, Sırt, Yund Dağı Dere, Tepecik, Balaban Memeliler? ve Erdelli köylerinde 15'in altında öğrenci bulunmaktadır. Tabloda yer alan 124 köy mektebinde 1.691'i kız, 2.919'u erkek olmak üzere toplam 4.610 öğrenci öğrenim görmektedir. Bu öğrencilerin %36'sını kız, %64'ünü erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Köylerdeki iptidai mekteplerden biri hariç diğerlerinde kız ve erkek öğrenci bulunmaktadır. Sadece 85 haneli Tirkeş köyünde kız öğrenci bulunmamaktadır. Bu köyde öğrenim gören erkek öğrenci sayısı 21'dir.

Manisa İdadi Müdürü Abdi Namık Efendi köylerde kurulan mekteplerle ilgili Maarif Nezareti'ne iki tablo/cetvel göndermiştir. Gönderilen ikinci cetvel nüfusunun azlığı sebebiyle mektep kurulamayan ve yakındaki köye bağlanan mekteplerle ilgilidir. Bu cetvelde köylerin

hane sayısı ile kadın ve erkek nüfusu, kız ve erkek öğrenci sayısı, öğrencilerin hangi köydeki mektepte eğitim göreceği gösterilmiştir.

Tablo-1 Nüfusunun Azlığı Sebebiyle Mektep Kurulamayan ve Yakındaki Mektebe Bağlanan Köyler (1)

Mektep Bulunmayan Köyün Adı	Nüfus-ı Umumiye				Şakirdân			Bağlandığı Köy
	Hâne	Zükûr	Înâs	Toplam	Zükûr	Înâs	Toplam	
Uzun Çınar	19	49	42	91	20	15	35	Karaoğlanlı
Yakuplar	25	54	51	105	12	8	20	İzzeddin
Abalılar	19	44	48	92	10	10	20	Gümülceli
Evkaf Tekeli (2)	14	36	53	89	13	7	20	Akgedik
Hacıdağlı	29	92	83	175	11	7	18	Apak Köyü
Hacıbaşdan	23	47	55	105	7	9	16	Tikenli
Budak	19	60	43	103	11	5	16	Çeşmebaşı
İsabey	23	57	51	108	9	6	15	Gümülceli
Sünbüllü	25	77	60	137	7	7	14	Eğri
Aşağı Tekeliler	21	53	57	110	5	8	13	Yukarı Tekeliler
Farsalı	11	22	15	37	7	4	11	Arpalı
Çaparlı	26	70	63	133	6	5	11	Dereli
Hamzabeyli	20	22	17	39	5	6	11	Hacıhaliller
Sultanoğlu	19	34	36	70	4	7	11	Burun Ören
Hacıbrahim	12	30	27	57	6	4	10	Sünbüller
Hacıkaralar	12	32	35	67	5	5	10	Hacıhasanlar
Tepeler	16	56	46	102	4	5	9	Karaoğlanlı
Bozcalar	13	38	31	69	3	6	9	Gümülceli
Alacalar	20	45	38	83	5	3	8	Gümülceli
Otmanlar	29	68	60	128	4	4	8	Düzlen
Atçukuru	14	22	21	43	3	5	8	Karakuzu
Sindel	14	32	29	61	5	3	8	Merlir?
Azimli	22	43	48	91	4	4	8	Hayrakırı
Köseler	18	49	51	100	7	1	8	Çeşmebaşı
Derici Demirci	15	41	43	84	6	2	8	Yund Dağı Dere Karyesi
Hacımusalar	21	59	49	108	6	1	7	Hacıhasanlar
Mantar	14	32	26	58	4	2	6	Karakuzu
Sakarlar	24	56	55	111	2	3	5	Arpalı
Paşalar	17	48	39	87	3	2	5	Hacıhasanlar
Musalar	6	11	13	24	4	-	4	Karaoğlanlı
Emiroğlu	19	49	42	91	3	1	4	Arpalı
Mustafaalibey	7	17	19	36	2	2	4	Gümülceli
Sırtlan	15	43	31	74	2	-	2	Akgedik
Beştepe	10	26	21	47	-	1	1	Sünbüller
Toplam	611	1514	1398	2915	205	158	363	

Tabloda zikredilen 34 köydeki öğrenciler kendilerine yakın olan 20 köy mektebine gitmektedir. Bu köylerde 205'i erkek, 158'i kız olmak üzere toplam 363 öğrenci öğrenim görmektedir. Bazı köylerdeki mekteplere bir, bazılarında beş köyden öğrenci gitmektedir.

II. Abdülhamid Döneminde İptidai Mekteplerinin Yaygınlaştırılması: Manisa Köyleri Örneği (1893-1896)

Bünyesinde iptidai mektep bulunmayan köylerdeki öğrenci sayısı bir ile 35 arasında değişmektedir. Bu mekteplerden yirmi tanesinde 10'un altında öğrenci bulunmaktadır. Bu köylerdeki öğrencilerin %43'ünü kızlar, %57'sini erkekler oluşturmaktadır. Musalar ve Sırtlan köyünde kız, Beştepe köyünde ise hiç erkek öğrenci bulunmamaktadır.

Tablo-1'deki ve Ek-1'deki tabloda yer alan veriler dikkate alındığında Manisa merkeze bağlı 158 köyde 3.124 erkek ve 1.849 kız olmak üzere toplam 4.973 öğrenci öğrenim görmektedir. Bünyesinde mektep bulunmayan 20 köydeki 363 öğrenci 158 köydeki öğrencinin %7,2'sini oluşturmaktadır.

3-Manisa Köylerinde Kurulan İptidai Mektep Komisyonları ile Muallimlere Ödenen Aylık Maaşlar

1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin dördüncü maddesi her mahalle veya köyde icabına göre bir, iki veya iki köyde bir adet mektep kurulmasını amirdir. Mahalle veya köylerde kurulacak mekteplerin inşası ile diğer masrafları ve muallim maaşları öncelikle varsa vakıflarınca yoksa mahalle veya köy halkı tarafından karşılanacaktı (Cevat, 2001, 424). Bu meyanda Manisa'da bulunan Lala Paşa ve Süleyman Paşa mektepleri muallim maaşlarının sahip oldukları vakıflar tarafından karşılandığı Aydın Vilayeti Maarif Müdürü tarafından 24 Nisan 1324/7 Mayıs 1908 tarihinde gönderilen yazıdan anlaşılmaktadır (BOA. MF. MKT. 1048/11). Mektepler için oluşturulan maarif komisyonlarının mekteplerin muallim maaşları yanında tebeşir, yakacak, kırtasiye ve gazyağı gibi masraflarının karşılanması için çalıştığı Manisa İdadisi Maarif Komisyonunun masraf kayıtlarından anlaşılmaktadır (BOA. TS.MA.e, 1387/20). Manisa köylerinde kurulan maarif komisyonlarının da benzer ihtiyaçları karşıladığı düşünülebilir.

Darülmualimlerde yetiştirilen muallim sayısı oldukça azdı. 1894-1895 yılında İzmir Darülmualimini'ndeki öğrenci sayısı yedi ve diploma alan öğrenci sayısı 42 idi (Alkan, 2000, 92). Bu kadar az sayıda mezun veren bu okullar ile kurulacak iptidai mekteplere yeni öğretmen atamak mümkün değildi. Aydın vilayetinden 23 Temmuz 1311/4 Ağustos 1895 tarihinde sadarete gönderilen bir arıza köylerde kurulan mekteplerin muallim ihtiyacının nasıl karşılandığına açıklık getirmektedir. Arizaya göre Darülmualimin'de yetişecek muallim sayısına göre köy mektepleri teşkil edilecek olursa iki binden fazla köyü olan Aydın vilayetinde bunun çok uzun yıllar alacağı belirtilmektedir (BOA. DH. MKT. 416/54). Darülmualimin'den yılda yetiştirilecek sekiz, on yahut yirmi muallim ile iptidai mektebi tesisi seneler alacaktır. Aydın valisi köy mekteplerinin ihtiyacı olan muallimlerin şu şekilde karşılanacağını belirtmektedir: Köylerdeki muallimlerden yeteneği olanların ikişer veya üçer ay liva, kaza veya nahiyelerdeki rüştiye ve iptidai mektebi muallimleri tarafından eğitilmesi, imtihan edilmesi ve ellerine şahadetname verilmesi; bazı başarılı talebelerin aynı şekilde eğitime tabi tutulması ve imtihan edilmesi; bazılarının da muallimlik tahsili almış olanlardan atanması (BOA. DH. MKT. 416/54).

Manisa köylerinde ıslahen veya müceddeden kurulmuş olan iptidai mekteplerinin her birinin bir maarif komisyonu bulunmaktadır. Bu komisyonların bazısında bir, bazısında iki başkan bulunmaktadır. 124 köyden 22 tanesinde maarif komisyonu başkanlığı iki kişi uhdesindedir. Yaya köyde ve İsmaili köyünde maarif komisyonu başkanlığını müderris lakaplı kişiler yapmaktadır. Köylerde kurulan maarif komisyonlarının büyük bir kısmı üç veya dört üyeden oluşmaktadır. Sadece Hamidiye ve Karayağcı köyündeki maarif komisyonunda iki üye mevcuttur. Altı köyün maarif komisyonu azaları içinde muhtarlar yer almaktadır. Selimşahlar

köyündeki maarif komisyonu üyeleri içinde Beyşehirli ve Adanalı lakaplı kişiler bulunmaktadır. Bu kişilerin kendileri ya da babaları belirtilen şehirlerden gelmiş olmalıdır. Komisyon üyeleri içerisinde ağa, bey ve efendi unvanlı hayli kişi bulunmaktadır. Üyeler arasında en fazla ağa unvanlı şahıs yer almaktadır. Köylerde kurulacak bu komisyonlara eğitime önem veren, gayretli, servet ve itibar sahibi kişilerin dahil edilmesine gayret ediliyordu (Gökmen, 2006, 170). Bu durum sadece Manisa sancağı için geçerli bir durum değildi. Nitekim Selanik vilayetinde ve sancaklarında kurulan maarif komisyonlarında kamu görevlileri dışında hacı, ağa, paşa, efendi ve bey unvanını taşıyan mahalli eşraftan kişiler maarif komisyonlarında görev yapıyorlardı (Demirel, 2019, 21). 1890'lı yıllardan itibaren kazalarda kurulmaya başlanan maarif komisyonlarında müftü, naib ve tahrirat kâtibi gibi devlet görevlileri yanında ağa, hacı, zade ve şeyh unvanlı kişiler bulunuyordu (Nurdoğan, 2005, 94). Manisa köylerinde kurulan maarif komisyonu azalarının okuma yazmalarının olup olmadığını bilmiyoruz. Komisyon üyeleri içinde efendi lakaplı kişilerin az olması ve çoğunun ağa ve bey unvanını taşıması bunların çok azının okuma yazması olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Manisa köylerinde maarif komisyonları başarılı bir şekilde kurulabilmiş iken Selanik vilayetinde tahsil görmüş kişilerin bulunmayacağı gerekçesi ile Maarif Nezareti tarafından 1891 yılında köylerde maarif komisyonları kurulmasına izin verilmemiştir (Demirel, 2019, 20).

Mektepler için yapılan harcamalar maarif komisyonları marifeti ile gerçekleştirilmektedir. Maarif komisyonları mektepler için yapılan masrafları ve muallim maaşlarını köy halkından toplamakta ve gereken yerlere sarf etmektedir. Manisa köylerindeki muallimlerin aylık ücretleri birbirinden farklıdır. Ancak ücretleri aynı olan köy muallimleri de bulunmaktadır. Köylerde kurulan iptidai mektep muallimlerine ödenen aylık ücretlerin miktarı nezarete gönderilen tablolarda ve cetvelerde belirtilmiştir (BOA. MF.MKT.275/31, BOA. MF. İBT. 47/77).

Nezarete gönderilen tablolardaki bilgilere göre köy muallimlerine 40 ile 300 kuruş arasında aylık maaş ödenmektedir. 124 köy mektebi mualliminin 34'üne (%27,6) 100 kuruş, 10'una (%8,1) 83 kuruş maaş verilmektedir. Şu hâlde 79 köy mektebi muallimi (%64,2) 100 kuruşun altında aylık ücret almaktadır. En yüksek aylık Karaoğlanlı, Selendi, Belen-i Kebîr ve Yaya köylerindeki muallimlere verilmektedir. Bu köylerden Selendi köyünde 140, Belen-i Kebîr köyünde 138, Yaya köyünde 126, Karaoğlanlı köyünde 106 öğrenci öğrenim görmektedir. Muallimlere ödenen maaşlar ile öğrenci sayıları dikkate alındığında nüfusu kalabalık ve öğrenci sayısı fazla olan köylerde görev yapan muallimlere fazla maaş ödendiğini söylemek mümkündür.

4-Manisa Köy Mekteplerinin Teftişi ve Mektep Öğrencilerinin Yazı Çalışmaları

Köylerde kurulan iptidai mekteplerde verilen eğitim ve öğrencilerin mekteplere devamları müfettişler tarafından denetleniyordu. Aydın vilayetinden sadarete gönderilen 23 Temmuz 1311/4 Ağustos 1895 tarihli arizada mekteplerin idamesi ve istenilen neticenin alınması için her kazaya yahut küçük olan iki kazaya bağlı köylere müfettiş tayin edildiği, bunların köyleri devamlı şekilde dolaşıp eğitim şeklini ve devam durumunu kontrol ettiği belirtilmektedir. Arizada müfettiş maaşlarının muallim maaşları gibi köy ahalisi tarafından karşılanacağı, müfettişlere 300 veya 400 kuruş maaş verileceği, bu paranın da köylerin büyüklüğüne göre yıllık otuz kırk kuruş olarak tahsil edileceği belirtilmektedir (BOA. DH. MKT. 416/54). 13 Eylül 1895 tarihli on dört köyde açılan iptidai mekteplere dair cetvelde köylerin emlak ve temettü

II. Abdülhamid Döneminde İptidai Mekteplerinin Yaygınlaştırılması: Manisa Köyleri Örneği (1893-1896)

vergi miktarlarına göre her köye 10 ile 90 kuruş arasında müfettiş maaşı tarh edildiği görülmektedir (BOA. MF. İBT. 47/77).

Manisa İdadi Müdürü Abdi Namık Efendi, öğretimde bir buçuk senede ulaşılan seviyeyi ortaya koymak için Selendi ve Karaoğlanlı köylerindeki mekteplerin birinci ve ikinci sınıflarında okuyan öğrencilerin yazı çalışmalarından örnekleri Maarif Nezareti'ne göndermiştir.

Belirtilen köylerdeki mekteplerde okuyan öğrencilerin yazdıkları yazı örnekleri Belen nahiyesi Mekatip Müfettişi tarafından tasdik edilmiştir. Bu anlamda Karaoğlanlı köyündeki iptidai mektepte okuyan 15 numaralı birinci sınıf öğrencisi Ali Ağazade Ahmed'in kendi el yazısı ile yazdığı alfabe 4 Haziran 1311/16 Haziran 1895 tarihinde, yine aynı mektepte okuyan birinci sınıf öğrencilerinden Hacı İsmail Ağazade Mehmed'in "Rabbi yessir velâ tu'assir rabbi temmim bi'l-hayr" şeklindeki ifadeyi kendi el yazısı ile yazdığı; Selendi karyesi iptidai mektebi iki numaralı ikinci sınıf öğrencisi Koçaliağazade Süleyman Niyazi'nin kendi el yazısı ile yazdığı ifadeler, aynı köydeki mektebin bir numaralı ikinci sınıf öğrencisi Kırkağaçlı İbrahim Efendizade Ahmet Şükrü'nün kendi el yazısı ile yazdığı ifadeler 14 Haziran 1311/16 Haziran 1895 tarihinde müfettiş tarafından tasdik edilmiştir.

Belirtilen öğrencilere alfabedeki harfler ve kelimeler yanında uzun cümleler de yazdırılmıştır. Mesela Selendi köyü iptidai mektebi ikinci sınıf öğrencilerinden Kırkağaçlı İbrahim Efendizade Ahmed Şükrü dailerine kendi el yazısı ile "*Çocuklar elinizde mekteb gibi bir sermâyeye-i tefeyyüz var iken ânı sû-i isti'mâl ile bi'l-âhere dûcâr-ı nedâmet olmayınız. Küçük iken zihniniz meşgûliyet-i dünyeviyeden hâlî iken mektebinize müdâvim derslerinizi kemâl-i dikkatle bellemeğe sât olunuz ki ilerüde böyle kıymetdâr vakti oyun ve oyuncak gibi mâlâya'ni şeylerle geçirmeyüb tahsîl-i kemâle hasrettiğinizden dolayı bahtiyâr ve beyne'l-emsâl memdûh ve mu'teber olasınız 14 Haziran 1311/16 Haziran 1895*" cümleleri yazdırılmıştır. Bu ifadeler aynı köydeki mektepte okuyan iki numaralı ikinci sınıf talebesi Koçaliağazade Süleyman Niyazi dailerine de yazdırılmış ve iki öğrencinin kendi el yazıları ile yazdıkları bu cümleler 14 Haziran 1311/16 Haziran 1895 tarihinde Belen Nahiyesi Mekatib Müfettişi tarafından tasdik olunmuştur.

5-Saruhan Sancağındaki İptidai Mektep ve Öğrenci Sayısının Vilayetin Diğer Sancaklarındakilerle Karşılaştırılması

Aydın vilayetinden sadarete gönderilen 23 Temmuz 1311/4 Ağustos Temmuz 1895 tarihli arıza ile 25 Temmuz 1311/6 Ağustos Temmuz 1895 tarihli Aydın valiliğine ait tahrirata ek olarak verilen cetveller vilayet sancak ve kazalarında eski ve yeni usulde eğitim yapan mektepler ile buralarda eğitim gören talebe sayıları hakkında bilgiler vermektedir. Saruhan sancağına ait cetvelde sancağa bağlı kazalarda bulunan usul-i atika ve usul-i cedide mekteplerinin sayıları verilmiştir. Tabloda yer alan bilgiler kazalar arasında karşılaştırma yapma imkânı vermektedir. Saruhan livasına ait belirtilen hususları ihtiva eden tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo-2 Saruhan Sancağında Usul-i Atika Mektepleriyle Yeniden İnşa ve İslah Edilmiş İptidai Mekteplerin Sayıları (3)

Esâmi-i Kaza	Adet-i Mekâtib	Usûl-i Cedîde	Usûl-i Atika	Müceddeden ve Islâhen
Manisa Kazası	105	11	-	94
Kasaba	46	1	-	45
Alaşehir	56	-	-	56
Salihli	59	8	20	31
Kırkağaç	21	1	-	20
Soma	30	-	1	29
Gördes	75	2	-	73
Demirci	78	10	-	68
Akhisar	81	4	-	77
Kula	42	2	-	40
Eşme	62	2	-	60
Yekûn	655	41	21	593

Tablodaki bilgilere göre sancak genelinde eski ve yeni usulde eğitim yapan 655 mektep bulunmaktadır. Bu mekteplerden %90,5'i ıslah edilmiş veya yeniden inşa edilmiş iptidai mektepleridir. Salihli ve Soma dışındaki kazalarda eski usulde eğitim yapan sıbyan mektebi kalmamıştır. En fazla mektep 105 adetle Manisa merkezde, 81 adetle Akhisar'da ve 78 adetle Demirci kazasında bulunmaktadır.

Arizaya ek olarak verilen cetvellerde yer alan bilgiler 1895 tarihinde Saruhan sancağının sahip olduğu mektep sayısını göstermekte ve karşılaştırma yapılmasına imkân vermektedir. Aşağıdaki tabloda 1895 yılında Aydın vilayetine bağlı sancaklarda eski ve yeni usulde eğitim yapan ilk mekteplerin sayıları verilmiştir.

Tablo-3 Aydın Vilayeti Sancaklarında Usul-i Atika Mektepleriyle Yeniden İnşa ve İslah Edilmiş İptidai Mekteplerin Sayıları (4)

Esâmi-i Liva	Adet-i Mekâtib	Usûl-i Cedîde	Usûl-i Atika	Müceddeden ve Islâhen	Mekâtibin Nevi			
					Zükûr ve İnâs	Zükûr	İNâs	Yekûn
İzmir Sancağı	582	160	132	290	464	95	23	582
Saruhan	655	41	21	593	533	115	7	655
Aydın	354	77	4	273	157	196	1	354
Denizli	300	15	60	225	95	203	2	300
Menteşe	221	15	17	189	92	128	1	221
Yekûn	2.112	308	234	1.570	1.341	737	34	2.112

Tablodaki bilgilere göre 1895 yılında Aydın vilayetinde bulunan 2.112 ilk mektepten %27'si İzmir sancağında, %31'i Saruhan sancağında, %16'sı Aydın sancağında, %14'ü Denizli sancağında, %10'u Mentеше sancağında bulunmaktadır. Vilayet genelinde ıslah ve yeniden inşa edilmiş iptidai sayısı 1.878 olup bunların vilayet genelindeki 2.112 mektep içindeki payı %90'dır. 2.112 mektepten %63'ü hem erkek hem de kızlara, %34'ü erkeklere ve %1,6'sı sadece kızlara aittir. Saruhan sancağındaki 665 mektepten %81'i hem kız hem de erkeklere, %5,4'ü sadece erkeklere ve %0,3'ü sadece kızlara aittir.

II. Abdülhamid Döneminde İptidai Mekteplerinin Yaygınlaştırılması: Manisa Köyleri Örneği (1893-1896)

Sadarete gönderilen mekteplere ait cetvellerden birinde vilayet dahilindeki kız ve erkek öğrencilerin sancaklara göre sayıları verilmiştir. Sancaklardaki sıbyan ve iptidai mekteplerde okuyan öğrenci sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo-4 Aydın Vilayetindeki Usul-i Cedide ve Usul-i Atika Mekteplerindeki Öğrenci Sayısı (5)

Esâmi-i Liva	Aded-i Talebe ve Tâlibât İcmâli	Zükûr	İnâs
İzmir Sancağı	26.699	19.283	7.416
Saruhan	26.472	19.153	7.319
Aydın	12.338	10.215	2.123
Denizli	12.718	10.851	1.867
Menteşe	8.465	6.832	1633
Yekûn	86.692	66.334	20.658

Tablodaki bilgilere göre Aydın vilayeti genelindeki sıbyan ve iptidai mekteplerinde öğrenim gören öğrenci sayısı 86.692'dir. Bunun %75'ini erkek, %25'ini kız öğrenciler oluşturmaktadır. Saruhan sancağındaki öğrenciler vilayet genelindeki öğrencilerin %30,5'ini teşkil etmektedir. Saruhan sancağındaki erkek ve kız öğrenci sayısı vilayet merkezi olan İzmir sancağı öğrenci sayısına; Aydın ve Denizli sancaklarındaki öğrenci sayısı ise birbirine yakın seviyededir.

Sonuç

1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yayınlanmasından sonra mahalle ve köylerde sıbyan mektepleri dışında usul-i cedide üzere eğitim yapan mektepler açılmaya, mevcut sıbyan mektepleri de ıslah ve tanzim edilerek yeni usulde öğretim yapan kurumlar haline getirilmeye çalışılmıştır. Nizamname hükümlerine göre köylerde ve mahallelerde yeni usulde öğretim yapan bir veya iki tane mektep açılması düşünülmüştür. Nizamname hükümlerine göre vilayet dahilindeki eğitim faaliyetlerini Maarif Nezareti'nin emir ve talimatlarına göre yürütmek ve nizamnamede zikredilen eğitim kurumlarının yaygınlaştırılmasını, eğitim için tahsis edilen ve ahalden toplanacak paranın yerinde kullanılmasını ve muhafazasını sağlamak için maarif meclisleri kurulması kararlaştırılmıştır. II. Abdülhamid döneminde eğitim faaliyetlerini yaygınlaştırmak ve yürütmek amacıyla sancak, kaza ve köylerde maarif komisyonları kurulmuştur. Bu komisyonlara buldukları yerde yeni eğitim kurumlarını inşa, tamir ve ihtiyaçlarını karşılama görevi verilmiştir.

1893-1894 yılına gelindiğinde Manisa merkezde Müslim ve gayrimüslimlere ait iptidaiye, rüştiye ve idadiye düzeyinde mektepler açılmış bulunuyordu. Kaza merkezinde iptidai düzeyde eğitim veren on kadar mektep vardı. İptidai mekteplerin Manisa kazası köylerinde de açılması kararlaştırılmış ve bu iş için Liva Maarif Reisi ve Manisa İdadisi Müdürü Abdi Namık Efendi görevlendirilmiştir. Eldeki cetvellere göre Manisa köylerinde iptidai mekteplerin kurulmasına Haziran 1893 tarihinde başlanmış ve bu işlem Şubat 1896 tarihinde bitirilmiştir. Abdi Namık Bey'in gayretleri ile Manisa köylerinden 124 tanesinde iptidai mektebi açılmış, mektep açılmayan 34 köy kendilerine on, on beş dakika uzaklıktaki bir mektebe bağlanmıştır. Köylerdeki mekteplerin muallim maaşlarını ödemek ve mekteplerin ihtiyaçlarını karşılamak için köy ahalisinden maarif komisyonları oluşturulmuştur. Bir veya iki kişinin başkanlık yaptığı bu komisyonlarda iki ile dört kişiden oluşan üyeler görev yapıyordu. Mektep muallimlerine verilen maaşlar öğrenci sayılarına uygun olarak belirlenmiştir. Muallimlerin %73'ü 100 kuruşun altında aylık almaktadır.

Yakınındaki köye bağlananlar da dâhil edildiğinde Manisa köylerinden 158'inde iptidai mektebi açılmıştır. 1908-1909 yılına ait Aydın vilayeti salnamesi verileri dikkate alındığında Manisa'nın bütün köylerinde iptidai mektebinin kurulmadığı anlaşılmaktadır. Zira 1908-1909 yılında Manisa kazasına bağlı nahiyelerden Belen'de 96, Yund Dağı'nda 74, Palamut'ta 37 ve Emlak'te 15 köy bulunmaktadır. Tüm nahiyelerdeki toplam köy sayısı 222'dir (Salname-i Vilayet-i Aydın, 1326, 576-577). 1908-1909 yılındaki köy sayısından mektep kurulan köy sayısı çıkarıldığında geriye 64 köy kalmaktadır. Yine Maarif Nezareti İstatistik Kalemine ait Temmuz 1311/Ağustos 1895 tarihli yazıdaki "...ve mülhakât-ı livada henüz tanzîm ve küşâd olunmayanların dahi icâbına bakılarak defterinin sür'at irsâli lüzûmunu hâvî tahrîrât yazıldıktan sonra ibtidâiye idâresine itâsı" şeklindeki ifade bütün köylerde iptidainin kurulmadığını göstermektedir. Şu hâlde Manisa merkeze bağlı köylerin sayısı 222 kabul edilir ve 158'inde mektep kurulduğu veya yakınındaki mektebe bağlandığı düşünülürse Manisa köylerinin %71'inde modern usulde eğitim yapan iptidai mekteplerin kurulduğunu söylemek mümkündür.

Kurulan mekteplerde öğrenim gören öğrenciler bir buçuk sene zarfında okuma ve yazmada başarılı olmuşlar, başarılarını yapılan imtihanlarda ispatlamışlardır. Öğrencilerin kendi el yazıları ile yazdıkları yazı örnekleri Belen Nahiyesi Mekatib Müfettişi tarafından tasdik edilmiştir. Öğrencilerin ulaştıkları seviyeyi göstermek için de tasdik edilen bu yazı örnekleri tahriratlar ve cetvellerle birlikte nezarete gönderilmiştir.

Manisa sancağının sıbyan ve iptidai mekteplerinde okuyan öğrenci sayısının Aydın, Denizli ve Muğla'dan fazla olduğu görülmektedir. Hatta Manisa sancağındaki öğrenci sayısı vilayet merkezi olan İzmir'deki öğrenci sayısına yakındır. İzmir sancağında ıslah edilmemiş usul-i atika üzerine eğitim yapan sıbyan mektebi sayısı Manisa sancağındakinden fazladır. Bu durum sıbyan mekteplerinin ıslah edilip iptidaiye dönüştürülmesinde ve yenilerinin inşasında Manisa'da dikkate değer bir çalışma gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Kaynakça

Başkanlık Osmanlı Arşivi

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi, BOA.MF.MKT. 275/31; 1048/11.

Dahiliye Mektubi Kalemi, BOA. DH. MKT. 416/54.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, BOA. TS.MA.e, 1387/20.

Maarif Nezareti Tedrisatı İptidaiye Kalemi, BOA. MF.İBT. 47/77.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316.

Salname-i Vilayet-i Aydın, 1311, 1326.

Akyüz, Y. (1994). "İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Tâlimatı", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, (5), 1-47.

Akyüz, Y. (2008). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008*, Pegem Akademi, 12. Baskı, Ankara.

Alkan, M. Ö. (2000). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim İstatistikleri 1839-1924 Tarihi İstatistikler Dizisi*, C. 6, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.

Demirel, Fatih. (2019). "Selanik Vilayetinde Maarif Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi", *Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Selanik Vilayetinde Eğitim*, Ed. Fatih Demirel, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.

II. Abdülhamid Döneminde İptidai Mekteplerinin Yaygınlaştırılması: Manisa Köyleri Örneği (1893-1896)

- Demirel, F. (2012). "Osmanlı Eğitim Sisteminin Modernleşme Sürecinde Hiyerarşi", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (25), 507-530.
- Ergin, Osman. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*, 1-2, Eser Matbaası, İstanbul.
- Gökmen, E. (2006). "Aydın Vilayeti'nde Sıbyan Mekteplerinin İptidâi Mekteplere Dönüştürülmesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, (20), 149-173.
- Gündüz, M. (2015). *Osmanlı Eğitim Mirası Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- Hızlı, M. (2008). "Osmanlılarda İlköğretimin Tarihi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (6), 12, 85-105.
- Karataş, Y. (2016). "Sultan II. Abdülhamid'in Eğitim Politikalarının Mali Bir Vechesi: Evkâf-ı Münderisenin Maarife Terki", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, TAED* (57), 2016, 1839-1867.
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Köksal, A. (2019). *Maarife Kaynak Olarak Evkâf-ı Münderise*, Sage Yayıncılık, Ankara.
- Mahmud Cevat İbnü's-Şeyh Nâfi. (2001). *Maârif-i Umumiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı-XIX. Asır Osmanlı Maârif Târihi-* Haz. Taceddin Kayaoğlu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Nurdoğan, A. Meryem. (2005). *Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim (1869-1922)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.
- Somel, S. A. (2010). *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme* (2014). Proje Yürütücüsü Uğur Ünal; Proje Sorumlusu Mustafa Budak, Önder Bayır, Mümin Yıldıztaş; Yay. Haz. Muzaffer Albayrak, Kevser Şeker, Bion Matbaacılık, İstanbul.

Açıklamalar

- (1) BOA.MF.MKT. 275/31. Not: Maarif Nezaretine gönderilen tabloda nüfus ve öğrenci sayıları toplamı bulunmamaktadır. Bu toplamlar tarafımızca yapılmıştır.
- (2) 13 Eylül 1895 tarihli cetvele göre bu köyde müstakil mektep kurulmuştur.
- (3) BOA. DH. MKT. 416/54.
- (4) BOA. DH. MKT. 416/54
- (5) BOA. DH. MKT. 416/54.
- (6) Bu tablodaki bilgiler 19 Nisan 1311/1 Mayıs tarihli yazıya ek olarak verilen cetvellere ve 1 Eylül 1311 tarihli cetvele dayalı olarak oluşturulmuştur. BOA. MF.MKT.275/31; BOA. MF. İBT. 47/77.
- (7) Bu köye ait bilgiler 19 Şubat 1311 tarihli tablodan alınmıştır.
- (8) Bu köye ait bilgiler 19 Şubat 1311 tarihli tablodan alınmıştır.
- (9) Maruflar dahil alt satırlardaki köylere ait bilgiler 1 Eylül 1311 tarihli tablodan alınmıştır.
- (10) Cetvelde verilen bilgiye göre Hamzalı karyesi bu köye merbututtur.
- (11) Cetvelde verilen bilgiye göre Muslih ve Karaveliler karyeleri buraya bağlıdır.
- (12) Cetveldeki bilgiye göre Hasan Pınar merbutudur.

EK-1 Manisa köylerinde açılan iptidai mektepler ile bu mekteplerin öğrenci sayıları, maarif komisyonları, muallimleri ve muallim maaşlarına dair Manisa İdadisi Müdürü tarafından Maarif Nezareti İstatistik Kalemi'ne gönderilen 17 Nisan 1311/29 Nisan 1895, 1 Eylül 1311/13 Eylül 1895 ve 19 Şubat 1311/2 Mart 1896 tarihli tablolardaki bilgiler. (6)

Kurâ Adı	Nüfus-ı Umumiye			Şakirdân		Mektebin Küşâd Tarihi	Esâmi-i Muallim in	Maâş-ı Şehri	Maârif Komisyonları	
	Hân	Zük	İnâs	Zük	İnâs				Rüesâ	Azâ
Sarıçam Karyesi	194	348	359	34	16	9 Şubat 1309	İbrahim Efendi	166	Mehmet Bey Ahmet Efendi	Hasan, Ali, İbrahim, Mehmet Efendiler
Alibeyli Karyesi	130	130	240	43	20	8 Haziran 1309	Mustafa Efendi	166	Mehmet Ali Ağa	Halil, Osman, Mustafa, Muhtar Hacı Ali Ağalar
Selimşahlar	37	65	52	26	12	24 Kânûn-ı Sâni 1309	Hacı İbrahim Efendi	120	Adanalı Mustafa Ağa	Beyşehirli Salih, Adanalızâde Hacı Hâfız, Beğşehirli Ömer Ağa
Çobanisa Karyesi	63	106	94	29	19	12 Şubat 1309	Abdullah Efendi	61	Ahmet Efendi	Abbas Bey, İbrahim, Mehmet, Abdullah Ağalar
Beyoba Karyesi	133	290	290	63	20	37 Mayıs 1310	Hâfız Ahmet Efendi	166	Hasan Beyzâde Mehmet Ağa	İsmail, Abdullah, Hüseyin, Mustafa Ağalar
Geri Karyesi	49	89	84	19	14	25 Kânûn-ı Evvel 1310	Hazim Efendi	100	Hacı Onbaşı,	Hacı İsmail Çavuş, Oflu Mustafa, Muhtar Mehmet, Yusuf Ağalar
Belen-i Kebîr	249	538	536	78	60	30 Kânûn-ı 1309	Hacı Nuri Efendi	200	Süleyman Ağa	Hacı İlyas Efendi, Ömer, Ahmet Ağalar
Saruhanlı Karyesi	161	288	297	29	16	30 Mayıs 1310	Hafız Mehmet Efendi	150	Hacı Halil Ağa	Küçük Hüseyin, Ramazan, Hüseyin, Hacı İsmail Ağalar
Tirkeş Karyesi	85	197	201	21	-	30 Mayıs 1310	Ahmet Efendi	125	Mustafa İsmail Ağa	Ahmet, Hasan, Mehmet Ağalar
Tatar Karyesi	131	293	317	39	14	26 Kânûn-ı Sâni 1309	Mehmet Hilmi Efendi	133	Osman Abdullah Ağalar	... Efendi, Hüseyin, Osman Ağalar
Selendi Karyesi	338	645	613	89	51	4 Şubat 1309	Hasan Efendi	233	Hâfız Hasan Efendi	İbrahim Efendi, Ahmet Ağa, İbrahim Efendi, Ahmet Ağalar
Sancaklıboz Yukarı Mahallesi	51	121	110	50	24	29 Mart 1310	Mehmet Efendi	100	Molla Hüseyin Efendi	Hacı Mehmet Efendi, Hacı Hamza, Mehmet, Hacı Hüseyin Ağa
Adiloba Karyesi	85	98	119	21	14	4 Mart 1310	Mehmet Efendi	83	Hacı Veli, Osman Ağalar	Hacı Ahmet, Hüseyin, Hasan Ağalar

II. Abdülhamid Döneminde İptidai Mekteplerinin Yaygınlaştırılması: Manisa Köyleri Örneği (1893-1896)

İğdecik Karyesi	223	130	139	47	20	1 Haziran 1310	Trabzonî Mehmet Efendi	83	Hasan, İbrahim Efendiler	Ali, ..., Ali Ağalar, Hasan Efendi
Karaoğlanlı Karyesi	98	436	428	59	47	28 Mayıs 1310	Mustafa Efendi	300	Hacı Mustafa, Mustafa Ağalar	Hacı Emin Efendi, Mehmet Ali, Hacı İsmail Ağalar
İzzeddin Karyesi	49	241	258	10	27	28 Mart 1310	Hâfız Ahmet Efendi	116	Osman Bey	Bekir, İsmail, Hüseyin, Molla Mustafa Ağalar
Sazoba Karyesi	67	99	107	19	14	1 Şubat 1309	Mehmet Efendi	130	Molla Mehmet Efendi	Hacı Veli, ... Mehmet, Muhtar Hüseyin, Hacı Bektaş Ağalar
Arpalı Karyesi	21	67	58	12	9	23 Mayıs 1310	İbrahim Efendi	83	Hacı İsmail Bey	Hacı Mehmet Ali, Koca Ali, Mustafa Ağalar
Gümülceli Karyesi	75	132	136	18	10	2 Şubat 1309	Hüseyin Efendi	166	Rıza Efendi	Sarı Mehmet, Kara Mustafa, Mehmet Said Ağalar
Tepecik Karyesi	54	96	102	9	4	9 Şubat 1309	Hafız Süleyman Efendi	100	Hasan ve Mehmet Ağalar	İbrahim, Hacı Mehmet, Çerkez Ali Ağalar
Tilki Karyesi	79	188	189	22	10	12 Şubat 1309	Ahmet Şükrü Efendi	125	Süleyman Efendi, Ahmet Ağa	Abdi, Mehmet, Hüseyin, Mustafa, Ali Ağalar
Kalemli Civarında Yenice Karyesi	36	74	69	17	5	26 Mayıs 1310	Mehmet Efendi	75	İsmail, Halil Ağalar	Ahmet, Mustafa, İbrahim Ağalar
Hacırahmanlı Karyesi	209	331	323	56	23	4 Şubat 1309	Hüseyin Efendi	116	Ahmet, İsa Ağalar	Süleyman, İsmail, Mehmet Ağalar
Yukarı Tekeliler Karyesi	48	94	103	12	3	13 Şubat 1309	Hacı Ömer Efendi	91	Ali ve Hasan Ağalar	Emrullah, Derviş, Tahir Ağalar
Dikenli-i Kebîr Karyesi	74	151	159	27	8	15 Şubat 1309	Konyalı Mehmet Efendi	150	Hacı Hüseyin	Ahmet Bey, Abdullah Bey, Hacı Mehmet Efendi
Durasıllu Karyesi	45	77	77	22	14	29 Teşrîn-i Sâni 1310	Haşim Efendi	60	Molla Mehmet Efendi	Hüseyin, İbrahim, Hüseyin Çavuş Ağalar
Yağcılar Karyesi	45	96	88	23	9	29 Teşrîn-i Sâni 1310	Mustafa Efendi	84	Hacı Ali Ağa	Mehmet, İsmail, Ali, Hacı Ali Ağalar
Uzun Hasanlı Karyesi	66	116	120	26	18	29 Teşrîn-i Sâni 1310	Hâfız İbrahim Efendi	83	Hacı Molla Mehmet ve Hasan Ağa	Kasım Efendi, Hasan Onbaşı, Mustafa Ağa
Atçılar Karyesi	83	146	159	32	15	29 Teşrîn-i Sâni 1310	Ahmet Efendi	80	Molla Hüseyin Ağa	İbrahim, Ahmet ve Hüseyin Ağalar

Düzlen Karyesi	36	80	83	14	4	29 Teşrîn-i Sâni	Mehmet Efendi	50	Hacı Hasan, Molla Mustafa	Ömer, Köse Mehmet, Hacı Mustafa Ağalar
Yaya Karyesi	218	602	603	86	40	15 Mayıs 1310	Mustafa Efendi	200	İzzetlü Sâbit Bey Müderris Efendi	Mekremetlü Adem Fehmi Efendi, Hacı Mustafa, Ahurcuzâde Efendiler
Aydınlar Karyesi	52	104	103	16	6	4 Kânûn-ı Sâni 1310	Ali Efendi	100	Hüseyin ve İsmail Ağalar	Ahmet, Mehmet, Ahmet Ağalar
Kayışçılar Karyesi	95	162	172	24	16	2 Şubat 1309	Mehmet Efendi	100	Ali Paşa, Ömer Ağa	Hüseyin, İbrahim, İsmail Ağalar
Vezir ... ? Kadı Karyesi	22	64	65	17	5	9 Şubat 1309	Mehmet Efendi	83	Rasim, Nuri Ağalar	Rasim, İbrahim, Süleyman Ağalar
Dereli Karyesi	54	139	137	27	7	27 Mayıs 1310	Mehmet Efendi	83	Molla Mehmet Efendi	Hacı İbrahim, Muhtar Mustafa, Mustafa Ağalar
Küreci Yahud Çullular	107	234	189	15	32	5 Kânûn-ı Evvel 1310	Hasan Efendi	133	Molla Halil Efendi	Hatip Efendi, Hacı Molla, Muhtar Mustafa Ağalar
Paşa Karyesi	95	220	216	45	18	25 Kânûn-ı Sâni 1310	Hâfız Nuri Efendi	83	Hacı Mahmut, Mehmet Ağalar	Ömer, Hacı Ahmet, ..., Ahmet Ağalar
Kemikli Dere Karyesi	50	98	95	17	14	22 Teşrîn-i Sâni 1310	Hüseyin Efendi	83	Karabacak Oğlu Ali Ağa	Paşaoğlu Said, Konyalı İsmail Ağalar
Kumkuyucak Karyesi	77	166	177	17	7	28 Teşrîn-i Sâni 1310	Mehmet Efendi	116	Yakup Bey	Hacı Himmet, İbrahim, Abbas, Ramazan Ağalar
Eğri Karyesi	53	113	119	20	15	28 Teşrîn-i Sâni 1310	Yusuf Efendi	100	Hacı Ahmet Ağa	Mehmet, Molla Mehmet, Ramazan Ağalar
Karakuzu Karyesi	58	183	172	42	19	29 Teşrîn-i Sâni 1310	Ahmet Efendi	120	Hacı İsmail Ağa	Molla Mustafa, Muhtar Hasan, Molla Ahmet
Akgedik Karyesi	27	64	68	23	6	3 Şubat 1309	Ömer Lütfi Efendi	65	Hasan Ağa	Hasan Ağa, Molla Mustafa, Nizam Mehmet Ağalar
Sancaklıboz Aşağı Mahallesi	177	459	445	68	38	29 Teşrîn-i Sâni 1310	Mustafa Efendi	100	Molla Hüseyin Ağa	Hacı Mehmet, Mehmet Bey Oğlu Hacı Hatib, Hacı Hüseyin Ağa
Çekeler yahud Kurudağ Karyesi	67	130	143	19	7	30 Teşrîn-i Sâni 1310	Ömer Efendi	42	Ali Ağa	Deli Mehmet, Hüseyin, Hasan Ağalar
Siyekli Karyesi	67	130	143	19	7	30 Teşrîn-i Sâni 1310	Hasan Efendi	100	Hacı Mehmet Ağa	Hasan Çavuş, Hacı Ahmet Ağalar

II. Abdülhamid Döneminde İptidai Mekteplerinin Yaygınlaştırılması: Manisa Köyleri Örneği (1893-1896)

Karaköy	45	114	111	4	10	30 Teşrîn-i Sâni 1310	Mehmet Efendi	80	Mustafa Çavuş	Kara Mehmet, Gürgür Oğlu Ali, Hüseyin Ağa
Sünbüller Karyesi	54	139	126	30	15	29 Teşrîn-i Sâni 1310	Ali Efendi	100	Molla İbrahim Ağa	Hacı Ali, Mehmet, Derviş Ağa
Arabacıboz Karyesi	209	499	508	62	38	4 Kânûn-ı Evvel 1310	Hasan Efendi	140	Hacı Hasan, İsmail Efendiler	Hacı Ömer, Mustafa, Ali Ağalar
Işık Karyesi	98	212	198	24	11	4 Kânûn-ı Evvel 1310	Hâfız Osman Efendi	120	Mehmet Ağa	Ahmet, Hacı Bursalı, İmam Yusuf, Abdullah Ağalar
Çalık Bey Çöğen?	52	158	162	13	10	4 Kânûn-ı Sâni 1310	Hüseyin Efendi	120	Abdullah Ağa	Hasan, Ömer, Osman, İsmail Efendiler
Palamut	48	82	72	14	6	4 Kânûn-ı Sâni 1310	Hâfız Seyyid Efendi	100	Ahmet Ağa	Ahmet Ağa, Muharrem, Rasim, İsmail Ağa
Şatırlar	57	133	150	23	10	4 Kânûn-ı Sâni 1310	Hasan Efendi	100	Hasan Çavuş	Karaveli, Mustafa, Ahmet Ağalar
Üçhavlu	63	118	122	18	9	4 Kânûn-ı Sâni 1310	Osman Efendi	100	Mehmet Ağa	Hâfız Mustafa, İbrahim, Halil, Mehmet Ağalar
Memeliler?	31	74	84	7	4	4 Kânûn-ı Evvel 1310	Hasan Efendi	100	Ali Ağa	İbrahim, Ahmet, Kara Mehmet, Mehmet Ağalar
Uncuboz Karyesi	90	165	182	23	19	1 Haziran 1310	Ömer Efendi	141	Hacı Mustafa ağa	Hasan, Hâfız Halil, Halil, Hasan Ağalar
Kapukaya Karyesi	48	109	120	14	10	4 Kânûn-ı Evvel 1310	Ahmet Efendi	83	Demirci Hacı Yusuf Ağa	Koroğlu İsmail, Mehmet Oğlu İsmail, Hasan Ağa
Çerkez Yenice Karyesi	81	142	139	17	15	4 Kânûn-ı Evvel 1310	Ömer Efendi	66	Hasan Ali Efendi	Molla Ömer, Hüseyin Efendi, İdris Ağa
Kemikli Karyesi	64	131	135	17	10	24 Kânûn-ı Sâni 1309	Ali Efendi	66	Ahmet Efendi, Ali Ağa	Hasan Efendi, Ahmet Çavuş, Hacı Halil Ağalar
Manastır Karyesi	27	50	54	15	7	21 Kânûn-ı Sâni 1309	Süleyman Efendi	45	Mustafa Efendi	Halil, Hasan Efendi, Hasan, Hüseyin Ağalar
Çakmaklı Karyesi	42	130	123	16	7	5 Şubat 1309	İbrahim Efendi	66	Karaköylü Ahmet Ağa	Molla Oğlu Koca İbrahim, Ali Ağa, Sarı Ahmet Ağa
Hacıhaliller Karyesi	42	100	97	11	14	26 Mayıs 1310	Mehmet Efendi	100	Ali Oğlu Bekir Ağa	Osman, Hacı Hüseyin, Yusuf Ağalar
Karaali Karyesi	80	147	151	31	14	30 Mayıs 1310	Recep Efendi	66	Mustafa, Halil Ağalar	Mehmet, Mustafa, Ali Ağalar

Kalemlî Karyesi	50	111	130	13	9	30 Mayıs 1310	Mehmet Ali Efendi	75	Mehmet Efendi, Hacı Ahmet Ağa	Ahmet, İbrahim, Ali Ağalar
İsmailî Karyesi	109	201	213	31	18	30 Mayıs 1310	Mahmut Efendi	92	Müderri-sinden Mahmut Hâce	Molla İbrahim, Hatip Molla İbrahim, ... İbrahim
Hayra?kırı Karyesi	29	88	90	15	6	18 Kânûn-ı Sâni 1310	Abdullah Efendi	66	Ahmet Ağa	Mustafa, Hacı Ramazan, Mehmet, Recep Ağalar
Gökçe Karyesi	134	295	206	44	20	12 Temmuz 1310	Mustafa Efendi	140	Molla İbrahim, Hacı Süleyman	Mustafa, Yusuf, Hacı İsa Ağalar
Çullu Karyesi	26	45	44	14	8	11 Kânûn-ı Sâni 1310	Şerif Efendi	50	Koru Köylü Ahmet Ağa	Koca İbrahim, Hasan Ali, Arap Ahmet Ağalar
Balaban Karyesi	34	72	71	7	5	11 Kânûn-ı Sâni 1310	Hâfız Süleyman Efendi	60	Hacı Ömer Ağa	Hasan Çavuş, Mehmet Ali, Rıza Ağalar
Büknüş Karyesi	85	199	191	34	15	31 Teşrîn-i Evvel 1310	Şevki Efendi	100	İsmail, Abdullah Ağalar	Ömer, Ömer, Osman Ağalar
Beydere Karyesi	45	85	76	10	4	25 Kânûn-ı Evvel 1310	Ali Efendi	40	Hacı Ali Ağa	Mehmet Efendi, Mehmet, Hâce Oğlu Mehmet Ağalar
Maldan Karyesi	102	212	234	42	24	5 Kânûn-ı Evvel 1310	Ahmet Efendi	100	Hacı Hüseyin Ağa	Ahmet, Hasan Çelebi Ağalar
Sinirli Karyesi	104	197	189	18	18	24 Kânûn-ı Evvel 1310	Mustafa Efendi	100	Ayvaz Oğlu Ömer Ağa	Molla Veli, Kara Hüseyin, Şaban, Ali Oğlu Mehmet Ağa
Seklik Karyesi	95	173	179	34	19	24 Kânûn-ı Evvel 1310	Abdullah Efendi	90	Himmet Ağa	Mehmet Çavuş, İbrahim, Ali Ağalar
Karasıllu Karyesi	55	110	111	23	17	22 Kânûn-ı Evvel 1310	Savaş? Efendi	60	İlyas Oğlu Ömer Ağa	Osman Efendi, Ahmet Efendi, İsmail Ağalar
Burun Ören ... Fenar Karyesi	138	235	222	52	20	25 Kânûn-ı Evvel 1310	Mehmet Efendi	160	Esad Efendi	..., Salih, Ali Ağalar
Evrenos Karyesi	27	53	55	8	8	26 Kânûn-ı Evvel 1310	Şükrü Efendi	40	Kürd Hasan, Mehmet Ağa	Kırlı Osman, Hasan Ali, Mehmet Emin Ağalar
Çeşmebaşı Karyesi	38	91	110	20	12	18 Kânûn-ı Evvel 1310	Hüseyin Efendi	50	Hacı Ahmet Oğlu Ali Ağa	Hasan, Süleyman, Hamza Ağalar

II. Abdülhamid Döneminde İptidai Mekteplerinin Yaygınlaştırılması: Manisa Köyleri Örneği (1893-1896)

Muhacir Latif Karyesi	48	75	80	10	16	28 Teşrin-i Sâni 1310	Veli Efendi	50	Mehmet Ağa	Halim Ağa, Hasan Ağa, Halil Ağa
Hamidiye Karyesi	36	90	89	14	10	13 Kânûn-ı Sâni 1310	Hâfız Niyazi Efendi	90	Aluş Ağa	Mustafa ve Hacı Yusuf Ağalar
Sakarkaya Karyesi	82	172	170	32	12	9 Kânûn-ı Sâni 1310	Hâfız Ahmet Efendi	120	Hasan Ağa	Halil, Hacı Halil, Süleyman Ağalar
Sindelli Karyesi	59	109	108	6	8	9 Kânûn-ı Sâni 1310	Hâfız Mehmet Efendi	100	Hüseyin Ağa	Süleyman, Mustafa, Abdullah, Ahmet Ağalar
Erdelli Karyesi	39	72	70	6	2	13 Kânûn-ı Sâni 1310	Mehmet Emin Efendi	100	Sarı Ali Ağa	Hasan, Musa, Mehmet Ağalar
Sırt Köyü	24	64	65	8	4	16 Kânûn-ı Sâni 1310	İsmail Efendi	100	Mehmet Ağa	Mehmet, Mehmet Ali, Hamza Ağalar
Balıca Karyesi	224	449	447	56	30	15 Kânûn-ı Sâni 1310	Ahmet Efendi	140	Hacı Hüseyin Ağa	Kayacıklı Ahmet, Hacı Ali, Hamza Ağa
Sabancı Karyesi	39	83	87	10	5	13 Kânûn-ı Sâni 1310	Hâfız Halil Efendi	100	Mehmet Ağa	Ali, Hüseyin, İbrahim, İsmail Ağalar
Seyitoba Karyesi	46	110	119	16	15	13 Kânûn-ı Sâni 1310	Hâfız Ahmet Efendi	100	Ahmet Ağa	Mehmet Ali, Ahmet, Mustafa Ağalar
Karadere	60	155	159	10	8	14 Kânûn-ı Sâni 1310	Ali Efendi	100	Mehmet Ağa	Ali Pehlivan, Ahmet, Mustafa Ağalar
Yund Dağı'nın Dere Karyesi	25	62	65	8	4	16 Kânûn-ı Sâni 1310	Ahmet Efendi	100	İsmail Ağa	Hasan, Mustafa, Şerif Ağalar
Palamut'un Dere	75	165	160	25	8	13 Kânûn-ı Sâni 1310	Ahmet Efendi	100	Hacı Bekir Ağa	Koca Hüseyin, Halil, Şerif, Ali Ağalar
Çapaçarıkların Dere	52	119	133	10	7	28 Kânûn-ı Sâni 1310	Eser Efendi	85	Mustafa Ağa	Hacı Hüseyin Pehlivan, Mehmet Ahmet Ağalar
Kışla Karyesi	41	89	92	16	6	16 Kânûn-ı Sâni 1310	Hasan Efendi	50	Sarı Mehmet Ağa	Koca Mustafa, Kara Hasan, Molla Mehmet Ağalar
Ballıoba Karyesi	42	101	110	15	10	15 Kânûn-ı Sâni 1310	Veli Efendi	80	İbrahim Ağa	Mehmet, Himmet, Mustafa Ağalar
Darendeli Karyesi	34	63	72	10	13	26 Kânûn-ı Sâni 1310	İbrahim Efendi	100	Yusuf Pehlivan	İsa, Hüseyin, Mustafa Ağalar
Osmançalı Karyesi	42	90	99	20	8	15 Kânûn-ı Sâni 1310	Mehmet Efendi	75	Molla İsmail Efendi	Ali, Mehmet Ali, Yusuf Ağalar
Hatipler veya Karayağcı Karyesi	88	218	199	30	16	29 Kânûn-ı Sâni 1310	Hâfız Mehmet Efendi	100	Emin Ağa	Hacı Mustafa, Hacı Halil Ağalar
Mamaklı Karyesi	70	140	147	24	13	28 Kânûn-ı Sâni 1310	Ahmet Efendi	100	Mustafa Ağa	Hacı Ahmet, Hacı Halil, Ali Ağalar
Hacıhasanlar	31	72	66	14	10	11 Şubat 1310	Ahmet Efendi	100	Abdullah Ağa	Halil, Mahmut, Molla Mehmet Ağalar

Karakılınçlı Karyesi	47	122	120	20	16	11 Şubat 1310	Ramazana Efendi	65	Hacı Abdullah Ağa	Mehmet Çavuş, Molla İbrahim Efendi, İbrahim Efendi
Kepenekli Karyesi	54	113	116	14	8	13 Şubat 1310	Abdülbaki Efendi	66	Köse Oğlu Hüseyin Ağa	Boz Mehmet, Çulha'nın İbrahim, Hüseyin Oğlu Hasan Ağa
Kocamusalar Karyesi	43	127	122	13	8	14 Şubat 1310	Mustafa Efendi	100	Hacı Osmanzade Bayram?	Pehlivan Oğlu Musa, Molla Mehmet, ... İbrahim Ağa
Apak Karyesi	40	99	111	15	18	14 Şubat 1310	Mehmet Efendi	100	Mehmet Efendi	Mehmet, Mustafa, Halil Edhem, Ali Ağa
Hacıömerli Karyesi	58	110	119	20	14	11 Şubat 1310	Mustafa Efendi	85	Hacı Molla Hüseyin Ağa	İbrahim, Ahmet, Hacı Hasan Oğlu Hüseyin Ağalar
Şamar Karyesi	44	95	83	18	12	11 Şubat 1310	Mustafa Efendi	65	Molla Hüseyin Ağa	Hacı Ali Hacı Şerif, İbrahim Ağalar
Gözlet Karyesi	65	171	182	33	18	15 Şubat 1310	Hafız Mustafa Efendi	115	İsmail Efendi	Süleyman, Musa, Ahmet Ağalar
Süleymanlı Karyesi	62	123	136	20	8	4 Şubat 1310	Mustafa Efendi	100	Hâfız Arif Efendi	Ahmet Çavuş, Hacı İsmail, İbrahim Ağalar
Taşdibi Karyesi	52	180	174	21	6	15 Şubat 1310	Mehmet Efendi	83	Mehmet Ali Ağa	Mehmet Ali, Mehmet, Mehmet Ağalar
Çullu Karyesi	26	45	44	14	8	2 Şubat 1310	Şerif Efendi	50	Hallaçoğlu Koca İbrahim	Hasan Ali Ağa, Kurt Köylü Ahmet Ağa, Arap Ahmet Ağa
Kalabak Karyesi	80	146	168	32	18	18 Şubat 1310	Hâfız Tahir Efendi	100	Mehmet Ağa	Halil Ağa, Molla Hüseyin, Sarı Halil Ağalar
Karaahmetli Karyesi (7)	20	35	38	7	5	22 Kânûn-ı Sâni 1311	İsmail Efendi	100	Mehmet Ağa	Ali, Hasan, Molla Mehmet Ağalar
Hacılar Karyesi (8)	38	75	72	6	11	25 Kânûn-ı Sâni 1311	Salih Efendi	100	Ali Ağa	Yusuf Ağalar, Hacı Aziz Efendi
Maruflar Karyesi (9)	36	62	65	21	10	6 Ağustos 1311	Hafız Mehmet Efendi	85	Mehmet Ağa	Yusuf, Mehmet, Ahmet ve Hacı İsmail Ağa
Rahmanlar Karyesi	36	74	75	8	8	6 Ağustos 1311	Mehmet Ağa	65	Himmet Ağa	Ahmet, Yakup ve Ahmet Ağalar
Süngüllü Karyesi	41	82	87	18	13	24 Haziran 1311	Yakup Efendi	80	Hacı Abdullah Efendi	Hacı İbrahim, Ahmed, Ali Ağalar
Mahfiller Karyesi	24	54	55	10	6	28 Ağustos 1311	Mehmet Efendi	40	Mustafa Ağa	Ali, Ahmet, Mehmet Ağalar
Akça ve İlyaslar Karyesi	51	141	130	22	12	24 Haziran 1311	Sami Efendi	113	Molla İbrahim	Hacı Ömer, Koca İbrahim, Molla Mehmet Ağa

II. Abdülhamid Döneminde İptidai Mekteplerinin Yaygınlaştırılması: Manisa Köyleri Örneği (1893-1896)

Tavuk Çukuru Karyesi	77	141	140	21	11	21 Haziran 1311	Mustafa Efendi	100	Hüseyin Efendi	Mustafa, Dedenin Mustafa ve İsmail
Çerkez Sultaniye Karyesi	65	95	88	26	8	26 Temmuz 1311	Hafız Halil Efendi	83	Rüstem Bey	Hasan, Hüseyin, Şahin Beyler
Kağan Karyesi	37	83	86	25	8	25 Temmuz 1311	Mehmet Efendi	40	Süleyman Ağa	Mehmet, Halil, Mehmet Efendi
Yenice Karyesi	69	149	134	4	17	4 Ağustos 1311	Mehmet Raşit Efendi	100	Ahmet Ağa	Ali, Süleyman Ağalar, Halil Efendi
Çepni Muradiye (10)	74	169	164	24	25	24 Temmuz 1311	Ali Efendi	100	Mustafa Ağa	Hüseyin, Süleyman, Mustafa Ağalar
Pelidalanı Karyesi	93	209	203	3	21	3 Ağustos 1311	Hüseyin Efendi	100	Mehmet Efendi	Şerif Ali, Mehmet, Hacı İbrahim Ağalar
Örencik Karyesi (11)	76	124	128	3	22	3 Ağustos 1311	Hafız Emin Efendi	123	Mustafa Ağa	Hüseyin, Mehmet, Emin Ağalar
Recepli Karyesi	44	91	91	3	10	3 Ağustos 1311	Hafız İbrahim Efendi	70	Mehmet Ağa	İbrahim, Mehmet, Ahmet Ağalar
Evkaf Tekeli (12)	43	139	138	29	7	29 Ağustos 1311	Lütfi Efendi	65	Ali Ağa	Yusuf, Mehmet, Ali Ağa
Toplam				2.951	1.702					